

فصلنامه حرفه‌ای (علمی - ترویجی) پژوهان
سال چهاردهم، شماره ۲۲ و ۲۳
بهار و تابستان ۱۴۰۴

سبک زندگی قرآنی امام حسین علیه السلام

صفحات ۱۴۲ - ۱۳۳

خادم حسین محمدی^۱

شهلا نوری^۲

چکیده

امروزه پژوهش درباره سبک زندگی قرآنی امام حسین علیه السلام برای ارائه الگوی صحیح اسلامی و قرآنی به جوانان جوامع مسلمانان و غیر مسلمانان که از گوشه و کنار جهان، مسافت‌های طولانی را مشتاقانه برای زیارت حضرت می‌پیمایند، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. هدف این است که با روش تحلیلی توصیفی سیره عملی و قرآنی امام حسین علیه السلام در ابعاد فردی و اجتماعی، که دارای آثار تربیتی فراوانی است، بیان گردد. نتایج نشان می‌دهد که؛ امام علیه السلام تربیت یافته بی‌ت وحی است، قرآن ناطق و مجسم و انسان کامل آسمانی است که گوشه‌ای از انوار الهی ایشان بر جامعه اسلامی و انسانی تابیدن گرفته است. برای حفظ جامعه از خرافه‌ها، تحریف‌ها باید به روش و منش ایشان در زندگی تمسک جست. قول و عمل ایشان از جلوه‌های عینی آموزه‌های قرآنی است، که نمونه‌های اندکی از تبلور حیات طیبه آن حضرت در این مقاله ذکر شده است. در رویکرد امام علیه السلام به سبک زندگی فردی می‌توان از: عبودیت و انس با قرآن، شجاعت، صبر و اتکال به معبود یکتا در برابر ناملازمات نام برد و در سبک زندگی اجتماعی می‌توان از: عفو کریمانه، فروتنی در برابر تهیدستان، ظلم ستیزی، مهربانی و مدارا با مردم یاد آور شد.

واژگان کلیدی

قرآن کریم، امام حسین علیه السلام، سبک زندگی.

۱. سطح چهارم جامعه المصطفی العالمیه و کارشناسی ارشد فقه و معارف اسلامی.

Khmmohammadi1349@gmail.com

noorishahla327@gmail.com

۲. دکتری تفسیر تطبیقی از دانشگاه قم، ایران.

طرح مسأله

قرآن کریم در هر عصر و زمانی پاسخگوی تمام نیازهای بشر است و برای رشد و تعالی انسان‌ها برنامه دارد:

﴿بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾ (نحل: ۴۴).

ترجمه: [زیرا آنان را] با دلایل آشکار و نوشته‌ها [فرستادیم]، و این قرآن را به سوی تو فرود آوردیم، تا برای مردم آنچه را به سوی ایشان نازل شده است توضیح دهی.

از سوی دیگر مباحث مربوط به سبک زندگی به صورت مستقیم با زندگی فردی و اجتماعی بشر در ارتباط است. رسالت پیامبر ﷺ و ائمه علیهم السلام آن است که آموزه‌های مربوط به سبک زندگی قرآنی را فرا روی انسان‌ها قرار دهد. چنانکه حدیث معروف ثقلین بر تمسک به قرآن و عترت و عدم تفکیک ناپذیری این دو تأکید نمودند؛ روایتی که از نظر بزرگان، معتبر و متواتر است (قمی، علی بن ابراهیم ۱۴۰۴ق: ۱/ ۱۷۳).

این حدیث گویای این حقیقت است که وجود امام معصوم همواره در کنار قرآن تا زمان ورود بر رسول خدا ﷺ کنار حوض کوثر يك ضرورت است. پس، اهل بیت علیهم السلام به صورت عام و امام حسین علیهم السلام به صورت خاص با قرآن قرین هستند. سخن گفتن از قرآن و امام حسین علیهم السلام، سخن گفتن از کتاب لفظی و عملی الهی است، قرآن جلوه لفظی کلام الهی است و امام حسین علیهم السلام جلوه عملی و تجسمی قرآن است.

امام حسین علیهم السلام در همه عرصه‌ها به ویژه در طی قیام عاشورا، بارها به آیات قرآن استناد و استشهاد کرد بلکه هدف قیام او هدفی قرآنی و اجرای تعالیم قرآن در جامعه اسلامی در تمامی ابعاد فردی و اجتماعی بود. امام حسین علیهم السلام آموزه‌های قرآن را احیاء و پیمه کرد تا جامعه بشری بتواند از این انوار الهی بهره‌مند گردند. کسی که حقیقتاً در راستای آموزه‌های قرآن حرکت کند مسیرش با امام حسین علیهم السلام یکی خواهد شد و هر کس واقعاً پیرو امام حسین علیهم السلام شود زندگی قرآنی خواهد داشت؛ زیرا قرآن و اهل بیت علیهم السلام تا قیامت از هم جدا نمی‌شوند.

امروزه اهمیت و ضرورت این بحث با توجه به کمبود منابع مستقل درباره سبک زندگی قرآنی امام حسین علیهم السلام برای ارائه الگوی تربیتی صحیح اسلامی و قرآنی برای جوانان جوامع مسلمانان و غیر مسلمانان که طی چند سال اخیر از گوشه و کنار جهان برای زیارت امام حسین علیهم السلام، آن اسوه ایثار و شهادت، ظلم ستیز و ذلت ناپذیر، مسیرهای طولانی و فاصله‌های دور را مشتاقانه طی می‌کنند و یا آرزوی زیارت آن حضرت را در سر می‌پروراند، روزبه‌روز بیشتر احساس می‌گردد.

از این‌رو هدف پژوهش این است که با روش تحلیلی توصیفی سیره عملی و قرآنی امام حسین علیهم السلام در ابعاد مختلف زندگی ایشان بیان گردد.

بنابراین، سؤال اصلی و مهم این است که: سبک زندگی قرآنی امام حسین علیه السلام در ابعاد فردی و اجتماعی آن حضرت چگونه بوده است؟ و نمونه‌های آنها کدام‌اند؟

مفهوم‌شناسی سبک زندگی

سبک در لغت به معنای قالب است. هنگامی که طلا و فلزات در کوره گداخته ذوب می‌گردد و در قالب ریخته می‌شود به آن سبک، و قالب آن را سبیکه گویند. (فراهیدی، خلیل بن احمد، ماده سبک)؛ (ابن منظور، احمد بن مکرم، ماده سبک) بنابراین، قالب و شکل ظاهری هر چیزی را سبک می‌گویند. از این رو سبک زندگی به معنای قالب و شیوه زندگی کردن است. سبک در زبان عربی «اسلوب» و در زبان انگلیسی «style» گفته می‌شود (آذر نوش، ۱۳۸۴: مدخل سلب).

سبک زندگی در اصطلاح به معنای «شیوه‌هایی از زندگی است که انسان با تکیه بر نظام ارزشی و مبانی اعتقادی خود در زندگی فردی و اجتماعی برای ایجاد ارتباط با محیط و جامعه در پاسخ به خواسته‌ها و تأمین نیازهایش به کار می‌گیرد» (کاویانی، محمد، ۱۳۹۱: ۱۶).

سبک زندگی قرآنی امام حسین علیه السلام در بعد فردی و اجتماعی

اباعبدالله الحسین علیه السلام در دامان وحی تولد و رشد یافت و از لسان مبارک پیامبر، وحی، اولین چیزی بود که در این دنیا چشید. خانه ایشان آثار نزول جبرئیل و تاریخ حیات و شهادت او قرآنی بود:

«... يَا أَهْلَ الْكُوفَةِ أَمَّا وَاللَّهِ لَوْلَقَيْتُكَ بِالْمَدِينَةِ لَأَرَيْتُكَ أَثَرَ جِبْرِئِيلَ مِنْ دَارِنَا وَ نَزُولِهِ عَلَيَّ جَدِّي بِالْوَحْيِ يَا أَخَا أَهْلِ الْكُوفَةِ مُسْتَقَى الْعِلْمِ مِنْ عِنْدِنَا...»؛ ای برادر کوفی! بدان به خدا سوگند اگر شما را در مدینه ملاقات می‌کردم به تو نشان می‌دادم آثار حضور جبرئیل در خانه ما و فرودش با وحی بر جدم را. ای برادر کوفی سرچشمه علم پیش ما ت (صفار، محمد بن حسن، ۱۴۰۴ق: ۱۲/۱).

امام با قرآن پرورش یافت و خود، مصداق و شأن نزول برخی آیات گردید. جامعه را به فهم و عمل به قرآن سفارش می‌نمود و او تنها شخصی است که حتی بعد از شهادت، سر مبارکش بر سر نیزه دشمن آیات سوره کهف و شعراء را می‌خواند. پس، قرآن از منظر امام حسین علیه السلام دارای منزلت والایی است، به طوری که قرآن در همه شئون زندگی آن حضرت از نظر گفتار و کردار کاملاً آشکار است. به چند نمونه اشاره می‌گردد:

نمونه‌های سبک زندگی فردی امام حسین علیه السلام

قرآن نزد امام حسین علیه السلام اهمیت فراوانی داشت در تمام ابعاد زندگی او جاری و ساری بود. حیات و شهادت امام علیه السلام بهترین دلیل تجلی آیات قرآن کریم است؛ زیرا قرآن همراه اهل بیت و آنان همراه با قرآن بودند و هرگز فراق بین قرآن و عترت، قابل تصور نیست. در گفتار، رفتار، اخلاق و قیام آن حضرت نقش قرآن برجسته است. این حقیقت زمانی روشن می‌شود که به نشانه‌های آن در حیات طیبۀ او توجه کنیم.

انس با قرآن و عبادت

دربارهٔ عبودیت پروردگار و سرشار شدن از کلام الله مجید به خصوص در نمازها و از همه مهم‌تر در خلوت‌های شبانه با معبود یگانه، توصیهٔ اکید شده و ثواب‌های فراوانی برای آن وارد شده است. خود امام حسین علیه السلام که از نظر عبودیت و انس با قرآن سرآمد بودند در روایتی فرموده است:

«... مَنْ قَرَأَ آيَةً مِنْ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي صَلَاتِهِ قَائِمًا يُكْتَبُ لَهُ بِكُلِّ حَرْفٍ مِائَةٌ حَسَنَةً فَإِذَا قَرَأَهَا فِي غَيْرِ صَلَاةٍ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ حَرْفٍ - عَشْرَ حَسَنَاتٍ وَإِنْ اسْتَمَعَ الْقُرْآنَ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ حَرْفٍ حَسَنَةً وَإِنْ خَتَمَ الْقُرْآنَ لَيْلًا صَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ حَتَّى يُصْبِحَ وَإِنْ خَتَمَهُ نَهَارًا صَلَّتْ عَلَيْهِ الْحَفَظَةُ حَتَّى يُمَسِيَ وَكَانَتْ لَهُ دَعْوَةٌ مُجَابَةٌ وَكَانَ خَيْرًا لَهُ مِمَّا بَيْنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ...» (کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۴۰۷ق: ۶۱۲/۲).

کسی که یک آیه از کتاب خدا را در نماز ایستاده بخواند، خدا برای او به هر حرفی صد حسنه بنویسد و اگر در غیر نماز بخواند، به هر حرفی ده حسنه می‌دهد و اگر استماع قرآن کرد، به هر حرفی یک حسنه برای او نوشته شود و اگر قرآن را شبانه ختم کند فرشتگان تا صبح برای او رحمت می‌فرستند، و اگر روز آن را ختم کند فرشتگان نگهبان (در روز) تا شام بر او رحمت می‌فرستند، و نزد خداوند يك دعای مستجاب دارد، و (این قرائت قرآن) برای او بهتر است از آنچه میان زمین و آسمان است.

امام حسین علیه السلام به خاطر علاقهٔ شدید به قرآن، به معلمان قرآن بسیار ابراز علاقه می‌کرد به طوری که گاهی برای تشویق معلم مورد اعتراض دیگران قرار می‌گرفت. مثلاً وقتی عبدالرحمن سلمی به یکی از فرزندان امام حسین علیه السلام سورهٔ حمد را آموزش داد و امام علیه السلام به آن آموزگار هزار دینار و لباس عطا کرد و چند قطعه عقیق و فیروزه و الماس هم در دهان او ریختند، به حضرت اعتراض کردند که آموزش یک سوره این همه عطا و تشویق لازم نداشت! امام علیه السلام در پاسخ فرمود: آنچه من به او دادم، در برابر آنچه او داده ناچیز است (شهر آشوب، محمد بن علی، ۱۳۷۹ق: ۶۶/۴). این رفتار امام حسین علیه السلام نشانهٔ اهمیت قرآن و آموزش آن است.

امام حسین علیه السلام برای قاری قرآن هم اهمیت زیادی قائل بود؛ روایت شده است که اسلم بن عامر که غلامی در ماجرای کربلا بود، در هنگام شهادت، امام حسین علیه السلام بالای سر وی حاضر شد و سر او را به دامن گرفت و صورت بر صورت این غلام گذاشتند؛ یعنی مقام قاری قرآن در نزد امام این قدر بالاست. وقتی اسلم، امام علیه السلام را بالای سر خود دید اشکش جاری شد و لبخندی زد و به سوی پروردگارش پر کشید (مجلسی، محمد باقر، ۱۴۰۳ق: ۲۹/۴۵). این عمل امام حسین علیه السلام نشانهٔ اهمیت جایگاه قاری قرآن است.

امام زین العابدین علیه السلام می‌فرماید: در شب عاشورا پدرم پاران خود را جمع کرد و برای آنها خطبه خواند و فرمود: «... أَتُنِي عَلَى اللَّهِ أَحْسَنَ الثَّنَاءِ وَ أَحْمَدُهُ عَلَى السَّرِّاءِ وَ الصَّرِّاءِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَحْمَدُكَ عَلَى أَنْ أَكْرَمْتَنَا بِالنُّبُوَّةِ وَ عَلَّمْتَنَا الْقُرْآنَ وَ فَهَّمْتَنَا فِي الدِّينِ وَ جَعَلْتَ لَنَا أَسْمَاعًا وَ أَبْصَارًا وَ أَفِيدَةً فَاجْعَلْنَا مِنَ الشَّاكِرِينَ...»

خدا را به بهترین ثناها ستایش می‌کنم و او را در خوشی و ناخوشی سپاس می‌گویم.

خدایا! تو را به سبب این که ما را با انتخاب پیامبر، از میان ما گرامی داشتی و قرآن را به ما آموختی و فقه دین را به ما کرامت فرمودی و گوشه شنوا و چشمی بینا و دلی آگاه به ما عطا فرمودی، ستایش می‌کنم (همو: ۴۴/ ۳۹۲). در این خطبه، امام حسین علیه السلام با افتخار به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و قرآن، به همگان می‌فهماند که هر کس قرآن را داشته باشد، شدیدترین و سخت‌ترین مشکلات، پیش چشم او آسان خواهد شد.

امام حسین علیه السلام شیدای آیات و قرائت قرآن بود. امام صادق می‌فرماید:

«قَرَأَ عَلِيٌّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ وَ عِنْدَهُ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ علیه السلام يَا أَبَتَا كَأَنَّ بَيْنَا مِنْ فِيكَ حَلَاوَةٌ فَقَالَ لَهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَ إِنِّي أَنِّي أَعْلَمُ فِيهَا مَا لَمْ تَعْلَمْ إِنَّهَا لَمَّا نَزَلَتْ بَعَثَ إِلَيَّ جَدُّكَ رَسُولُ اللَّهِ فَقَرَأَهَا عَلَيَّ ثُمَّ ضَرَبَ عَلَيَّ كِتْفِي الْأَيْمَنِ وَ قَالَ يَا أَخِي وَ وَصِيِّي وَ وَالِيِ أُمَّتِي بَعْدِي وَ حَزْبِ أَعْدَائِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ هَذِهِ السُّورَةُ لَكَ مِنْ بَعْدِي وَ لَوْلِكَ مِنْ بَعْدِكَ إِنَّ جَبْرِيْلَ أَخِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ حَدَّثَ إِلَيَّ أَخْدَاثَ أُمَّتِي فِي سُنَّتِهَا وَ أَنَّهُ لِيُحَدِّثُ ذَلِكَ إِلَيْكَ كَأَخْدَاثِ التُّبُوَّةِ وَ لَهَا نُورٌ سَاطِعٌ فِي قَلْبِكَ وَ قُلُوبِ أَوْصِيَايَكَ إِلَى مَطْلَعِ فَجْرِ الْقَائِمِ عليه السلام».

وقتی امیر المؤمنین علیه السلام سوره مبارکه قدر را برای حسنین علیهما السلام قرائت کرد، امام حسین علیه السلام عرض کرد: پدرجان! گویا شنیدن این سوره از دهان مبارک تو، شیرینی خاصی دارد! امام علی علیه السلام فرمود: ای فرزند رسول خدا و ای فرزندم! من از این سوره خاطره‌ای دارم که تو از آن خبر نداری؛ چون این سوره نازل شد، جد تو پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم مرا به حضور طلبید و آن را بر من قرائت کرد. سپس دست بر شانه راست من زد و فرمود: ای برادر و وصی من و ای سرپرست امت من پس از من، و ای ستیزگر با دشمنان من تا روزی که بر انگیخته شوند!

این سوره پس از من برای دوست و سپس در شأن فرزندان تو. همانا برادرم جبرئیل رویدادهای امت را برایم بازگو کرد و او آنها را همانند حوادث نبوت برای تو بازگو می‌کند. این سوره در قلب تو و اوصیای تو تا هنگام طلوع فجر قائم آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم نوری درخشان دارد (استرآبادی، علی، ۱۴۰۹ق: ۷۹۴).

تمام مؤرخان اسلامی ذکر کرده‌اند که در شب عاشورا امام علیه السلام یک شب دیگر از دشمنان مهلت خواست تا با خدا راز و نیاز کند و فرمود: خداوند می‌داند که من به خاطر او نماز و تلاوت کتاب او را دوست دارم... «... فَهُوَ يَعْلَمُ أَنِّي كُنْتُ قَدْ أَحَبُّ الصَّلَاةَ لَهُ وَ تِلَاوَةَ كِتَابِهِ...» (ابو مخنف کوفی، لوط بن یحیی، ۱۴۱۷: ۱۹۵).

با این بیان، حضرت یک شب را مهلت گرفت و بار دیگر اوج عشق و علاقه خود را به قرآن نشان داد. مطلب قابل توجه این است که آدم آخرین شب عمرش سعی می‌کند بهترین کار ممکن را انجام دهد و امام حسین علیه السلام قرائت قرآن و نماز را انتخاب کرد.

شجاعت

امام حسین علیه السلام در روز عاشورا در مقابل سپاهیان کوفه با صدای رسا فرمودند:

«أَيُّهَا النَّاسُ اسْمَعُوا قَوْلِي وَ لَا تَعْجَلُوا حَتَّى أَعْظَمَكُمْ بِمَا يَحِقُّ لَكُمْ عَلَيَّ وَ حَتَّى أُعْذِرَ إِلَيْكُمْ فَإِنَّ أَعْظَمْتُمُونِي النَّصَفَ كُنْتُمْ بِذَلِكَ أَسْعَدَ وَ إِنْ لَمْ تُعْظَمُونِي النَّصَفَ مِنْ أَنْفُسِكُمْ فَأَجْمِعُوا

رَأَيْكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ إِنَّ وَلِيَّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَ هُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ»

ای مردم به سخن من گوش کنید و برای پیکار با من، شتاب نکنید، تا حق اندرز شما را ادا کنم؛ اگر عذر و دلیل را پذیرفتید و سخن مرا درست دیدید و با من با انصاف، به سعادت خواهید رسید و دیگر بر من راهی ندارید، (و نباید در مقابل من موضع گیرید) و اگر عذر مرا نپذیرفتید و با من از در انصاف نیامدید، پس کار (فکرتان) و شرکای (معبود) تان را جمع کنید و (آن چنان که) هیچ چیز بر شما پوشیده نماند (بلکه با نهایت روشنی درباره من تصمیم بگیرید). آنگاه به حیات من پایان داده و مرا مهلت ندهید. به راستی که سرپرست من خدایی است که قرآن را فرو فرستاده و همو شایستگان را سرپرستی می‌کند. (مفید، محمد بن محمد، ۱۴۱۳ق: ۹۷/۲).

امام حسین علیه السلام با شجاعت در مقابل مخالفان ایستاد، ولی آنان را به انصاف فراخواند که سخنان او را بشنوند سپس تصمیم بگیرند. از این رو آیه ۷۱ سوره یونس را تلاوت کرد. یعنی امام علیه السلام سپاه دشمن را در جایگاه کافران و خود را در جایگاه نوح علیه السلام قرار داد؛ چرا که راه امام علیه السلام ادامه راه انبیای الهی است و مخالفت در برابر امام موجب خروج از دین و کفر است.

نیز با تلاوت آیه ۱۹۶ سوره اعراف تقابل با اهل بیت علیهم السلام با دشمنان را تقابل صالحان با کافران معرفی کرد و یادآور شد همانطور که پیامبر صلی الله علیه و آله در این آیه فرموده، خدا سرپرست ولی شایستگان است (و کارهای آنها را سامان می‌دهد) و آن حضرت نگرانی ندارد.

۳-۱-۳. صبر و اتکال به خداوند

خواندن آیه استرجاع در خبر مرگ معاویه، در برابر بیعت با یزید، در مسیر کربلا، در خبر شهادت مسلم، و... (ابو مخنف کوفی، لوط بن یحیی، ۱۴۱۷: ۸۰)، «إِنَّا لِلَّهِ» اقرار به عبودیت و بندگی و «إِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» اقرار به بعث و معاد و رستاخیز است. (طوسی، محمد بن حسن، بی تا: ۴۰/۲)، کلمه استرجاع عالی‌ترین درس توحید و باور به معاد است. معتقد به این کلمه خود را رها نمی‌داند، وابسته به خدا دانسته و هدفمند است.

تأثیر تربیتی این دو اقرار، آن است که انسان هرگز خود را مالک نمی‌داند. بر فقدانها جزع نمی‌کند و همواره شکیبایی می‌ورزد. باور به این دو اقرار، انسان را تسلیم و راضی قرار می‌دهد. اولیای الهی همواره در هنگام بروز مصائب به ذکر آیه استرجاع می‌پرداختند. رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: چهار خصلت در هر کسی باشد در نور اعظم الله قرار دارد یکی این که «إِذَا أَصَبْتَهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» (بقره: ۱۵۶) (حویزی، عبدعلی بن جمعه، ۱۴۱۵ق: ۱۴۳/۱).

یادکرد امام حسین علیه السلام از این آیه در شرایط و بحران‌های سخت، نشان از وارستگی امام و توکل قوی ایشان است. امام علیه السلام از صابران امت بود که در برابر همه مشکلات جنگ صبر پیشه می‌کرد و بر اساس رهنمود قرآن کریم در هنگام مصائب (مثل شهادت مسلم، هانی و...) استرجاع «إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» می‌گفت، و همین فعل امام معصوم علیه السلام

بر مطلوب بودن این مسأله دلالت دارد.

در هنگام مرگ معاویه و تقاضای بیعت با یزید نیز کلمه استرجاع را فرمود، در حالی که مرگ معاویه مصیبت نبود، شاید در این دو مورد کنایه‌ای بود به مصیبت بزرگتر یعنی حکومت یزید که در راه بود. از این رو، به دنبال کلمه استرجاع در برابر مروان بن حکم فرمود: «وَعَلَى الْإِسْلَامِ السَّلَامُ إِذْ قَدْ بُلِيَتْ الْأُمَّةُ بِرَاعٍ مِثْلِ يَزِيدٍ» «بر اسلام سلام (فاتحه اسلام را باید خواند) هنگامی که امت به رهبری مثل یزید گرفتار شود» (مجلسی ۱۴۰۳ق: ۳۲۶/۴۴).

یعنی ما نیز هنگام بروز مشکلات و مصائب (مانند امام حسین علیه السلام) استرجاع بگوییم و همواره به یاد مبدأ و معاد باشیم تا (مثل امام معصوم علیه السلام) تحمل مشکلات بر ما آسان شود.

۲-۳. نمونه های سبک زندگی اجتماعی امام حسین علیه السلام

۱-۲-۳. عفو کریمانه

گذشت و بخشش از توصیه‌های اکید آیات قرآن و روایات ائمه معصومین علیهم السلام است و شخص امام حسین علیه السلام که خود، اسوه خوبی‌هاست، عفو کریمانه یکی از ویژگی‌های اخلاق قرآنی آن حضرت به شمار می‌آید:

«وَجَنِّي غُلَامٌ لَهُ جَنَائَةٌ تُوجِبُ الْعِقَابَ عَلَيْهِ فَأَمَرَهُ بِه أَنْ يُضْرَبَ فَقَالَ يَا مَوْلَايَ - وَ الْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ قَالَ خَلُّوا عَنْهُ فَقَالَ يَا مَوْلَايَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ قَالَ قَدْ عَفَوْتُ عَنْكَ قَالَ يَا مَوْلَايَ وَاللَّهِ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ قَالَ أَنْتَ حُرُّ لَوْجِهِ اللَّهُ وَ لَكَ ضِعْفُ مَا كُنْتُ أُعْطِيكَ»

یکی از غلامان امام حسین علیه السلام تخلفی مرتکب شد که موجب تنبیه بود و حضرت دستور داد او را تأدیب کنند. برده گفت: یا مولای وَ الْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ، (امام فرمود: «او را رها کنید»). بار دیگر گفت: ای مولای من! وَ الْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ، حضرت فرمود: از تو گذشتم. غلام گفت: یا مولا من! وَ اللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ، امام فرمود: «تو در راه خدا آزادی و دو برابر آن چه به تو می‌دادم، خواهد بود (یعنی حقوق او را دو برابر کرد). (مجلسی، محمد باقر، ۹۵/۴۴).

بنابراین، امام حسین علیه السلام اخلاق قرآنی داشت و آیات قرآن در تمام حیات طیبیه او جریان داشت و همواره عامل به قرآن بود.

یکی دیگر از خصوصیات اخلاقی در سبک زندگی امام حسین علیه السلام احترام متقابل به نیکی‌ها است. انس نقل می‌کند:

«قَالَ أَنَسُ كُنْتُ عِنْدَ الْحُسَيْنِ علیه السلام فَدَخَلَتْ عَلَيْهِ جَارِيَةٌ فَحَيْثُهَا بِطَاقَةِ رِيحَانٍ فَقَالَ لَهَا أَنْتِ حُرَّةٌ لَوْجِهِ اللَّهُ فَقُلْتُ تُحَيِّيكَ بِطَاقَةِ رِيحَانٍ لَا خَطَرَ لَهَا فَتُعْتَقُهَا قَالَ كَذَا أَدَبَنَا اللَّهُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَ إِذَا حَيَّيْتُمْ بِحَيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنٍ مِنْهَا أَوْ رُدُّوْهَا وَ كَانَ أَحْسَنَ مِنْهَا عِتْقُهَا».

نزد امام حسین علیه السلام بودم که یکی از کنیزان آن حضرت وارد شد و شاخه گلی به امام تقدیم کرد، امام علیه السلام فرمود: تو در راه خدا آزاد هستی. عرض کردم: او را در برابر یک شاخه گل کم‌ارزش آزاد می‌کنی؟! حضرت فرمود: خداوند ما را چنین تربیت کرده است که می‌فرماید: «و هرگاه به شما سلام یا اظهار محبت نمایند پس بهتر از آن، پاسخ بهتری

به آن سلام و محبت دهید و یا (همانند) آن را پاسخ دهید» و تحیت بهتر، همان آزاد کردن او است. (اربلی، علی بن عیسی، ۱۳۸۱ق: ۳۱/۲).

نمونه معروف دیگر از اخلاق قرآنی سرور آزادگان که همه می‌دانیم، در مسیر کوفه حرّ بن یزید ریاحی با هزار نیروی نظامی مسلح خود را به سپاه امام حسین علیه السلام رساند و در مقابل یاران اندک آن حضرت صف‌آرایی کرد تا مانع ادامه راه آنها شود. او اجازه نداد آنها به سمت کوفه بروند یا به مدینه برگردند بلکه آنها را به طرف سرزمین کربلا کشاند و در آن جا متوقف ساخت. این کار باعث شد امام و یاران او گرفتار سربازان ستمگر یزید شوند. اما در روز عاشورا وقتی حرّ از سپاه عمر سعد کنار کشید و خود را به امام علیه السلام رساند و از آن حضرت طلب عفو کرد و عرض کرد: «أیا خدا توبه مرا می‌پذیرد؟»، امام علیه السلام با روی گشاده و آغوش باز حرّ را پذیرفت و به او فرمود: «نَعَمْ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْكَ وَ يَغْفِرُ لَكَ» آری خداوند متعال توبه تو را می‌پذیرد و تو را می‌آمرزد (مجلسی، محمد بن باقر: ۴۴۳۷۶).

۲-۲-۳. فروتنی در برابر تهی‌دستان

امام حسین علیه السلام با گروهی از یاران گرد هم بودند که شخصی یکی از همراهان امام را به سفره غذایی فرا خواند، اما او عذرخواهی کرده دعوت به طعام را رد کرد. امام علیه السلام به او اعتراض کرد و فرمود: «قُمْ فَلَيْسَ فِي الدَّعْوَةِ عَفْوٌ وَإِنْ كُنْتَ مُفْطِرًا فَكُلْ وَإِنْ كُنْتَ صَائِمًا فَبَارِكْ» برخیز و دعوت برادر مؤمن را اجابت کن، در دعوت عذرخواهی وجود ندارد، اگر روزه نداری، بر سر سفره بنشین و از غذاهای او بخور و اگر روزه داری مقداری از غذا را بردار و تبرک کن (ابن حیون، نعمان بن محمد مغربی، ۱۳۸۵ق: ۱۰۸/۲).

وقتی فقرا و تهی‌دستان امام علیه السلام را بر سفره خود که فقط تکه‌های نان خشک در آن موجود بود دعوت کردند، حضرت درخواست آنها را اجابت نموده و با آنان هم‌غذا شد و آیه ۲۳ سوره نحل را تلاوت فرمود: «إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ»؛ خداوند مستکبران را دوست نمی‌دارد. سپس فرمود: من دعوت شما را پذیرفتم؛ حال، شما نیز دعوت مرا بپذیرید. عرض کردند: آری، یابن رسول الله! می‌پذیریم. پس بلند شدند و همراه امام حسین علیه السلام به منزلش آمدند. امام علیه السلام به کنیز خود فرمود: هرچه در منزل کنار گذاشته‌ای، برای ما بیاور (عیاشی، محمد بن مسعود ۱۳۸۰ق: ۲۵۷/۲).

ظلم ستیزی

ام کلثوم به امام حسین علیه السلام عرض کرد: منزلت جدت، پدرت، مادرت و برادرت را به این سپاهیان ابن زیاد یادآوری کن (تا بفهمند تو کیستی و دست از تو بردارند)، امام فرمود: به آنان یادآوری نمودم ولی نپذیرفتند. حضرت سکینه می‌گوید: پس ساعتی گریستیم؛ در حالی که امام حسین علیه السلام می‌فرمود: «وَمَا ظَلَمُونَا وَ لَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ» (البهبهانی محمد باقر بن عبدالکریم، ۱۴۰۹ق: ۲۷۴/۴).

سپاه پیمان‌شکن کوفه به نصایح امام حسین علیه السلام توجه نکردند و راه گمراهی و ستمکاری نسبت به اهل بیت علیهم السلام را ادامه دادند. این ستمکاری ظلم به خودشان بود؛ زیرا خود را از هدایت محروم ساختند و در دنیا و آخرت گرفتار عذاب شدند. درحالی‌که

امام حسین علیه السلام و اصحاب ایشان به إحدى الحُسَینین رسیدند یعنی به فوز شهادت و رستگاری ابدی رسیدند پس زیانکار نشدند، ولی آن قوم کوفی در برابر نعمت‌های الهی (به ویژه نعمت امامت) ناسپاسی کردند و به خویشتن ستم کردند.

﴿... وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ (بقره: ۵۷؛ اعراف: ۱۶۰).

ترجمه: بر ما ستم نکردند، بلکه همواره بر خودشان ستم می‌کردند.

این آیه برای بنی اسرائیل است که نعمت‌های خداوند را با شرایطی مثل پاک و پاکیزه و حلال، باید استفاده می‌کردند اما آنان در برابر نعمت‌های الهی کفران کردند و با این کفران، به خدا ستم نکردند؛ چون خدا نیازی به اطاعت و پرستش مردم ندارد، بلکه به خود ستم روا داشتند که از نعمت‌های الهی در راه کمال خویش استفاده نکردند و آنها را هدر دادند. مخالفان امام حسین علیه السلام به خود ستم کردند.

مهربان و مدارا با مردم

همچنین یکی دیگر از اخلاق و رفتار کریمانه قرآنی امام حسین علیه السلام، مدارا در برابر توهین عصام بن المصطلق است و در مقابل دشنام او با نگاهی مهربانانه آیه ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ...﴾ (اعراف: ۱۹۹-۲۰۲)، را می‌خواند و می‌فرماید: «خَفِّضْ عَلِيكَ وَاسْتَغْفِرْ لِي وَ لَكَ» صدایت را بیار پایین یا زیاد سخت نگیر، برای من و خودت استغفار کن. اگر طلب یاری، عطا، و ارشاد داری، کمکت می‌کنم. عصام از این رفتار خود سخت نادم می‌شود و امام که متوجه ندامت او می‌شود می‌فرماید: ﴿لَا تَثْرِيْبَ عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ (یوسف: ۹۲).

عصام می‌گوید: از این اخلاق شریفه آن حضرت در مقابل آن جسارت‌ها و دشنام‌ها که از من سر زد، چنان زمین بر من تنگ شد که دوست داشتمم به زمین فرو بروم، لا جرم از نزد آن حضرت آهسته بیرون شدم در حالی که پناه به مردم می‌بردم به نحوی که آن جناب ملتفت من نشود لکن بعد از آن مجلس، نبود نزد من شخصی دوست‌تر از آن حضرت و از پدرش (قمی، شیخ عباس ۱۳۹۰ ش: ۲/۲۶۰-۲۶۱).

نتیجه

امام حسین علیه السلام در دامان وحی متولد و پرورش یافته و از خاندان عصمت و طهارت و به دور از رجس بوده و زندگی وی بر پایه آموزه‌های قرآن بنا و استوار شده است. قول و عمل امام حسین علیه السلام در زندگانی فردی و اجتماعی ایشان عیناً منطبق با فرقان بوده، و اسوه بی‌بدیل انسانیت است. سیره فردی و اجتماعی امام حسین علیه السلام که جلوه‌ایی عینی تعالیم قرآنی است، بسترساز تحقق جامعه قرآنی است که به جامعه انسانی درس عبودیت، شجاعت، صبر، گذشت، فروتنی، مبارزه با باطل و طغیان، مهربانی، مدارا، آزادگی، عزت و اقتدار می‌بخشد. در سبک زندگی امام حسین علیه السلام به مساله انسانیت در ابعاد مختلف آن پرداخته شده است. در مکتب امام علیه السلام، انسان قرآنی در عین صلابت و قاطعیت، رئوف و در عین تهجد شبانگاهی چون شیر در روز، بردشمنان می‌گرد. در یک کلام می‌توان گفت که حسین علیه السلام آمیزه‌ای از حماسه، دلاوری، عرفان و معنویت، و یک انسان چند بُعدی و جامع اضداد است.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. آذرتاش آذرنوش، (۱۳۸۴)، فرهنگ معاصر عربی فارسی، نشرنی، تهران.
۳. ابن حیون، نعمان بن محمد مغربی، (۱۳۸۵ق)، دعائم الإسلام، محقق: آصف فیضی، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، قم، دوم.
۴. ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی، (۱۳۷۹ق)، مناقب آل أبي طالب علیهم السلام (لابن شهر آشوب)، علامه؛ قم، اول.
۵. ابن منظور، محمد بن مکرم، (۱۴۱۴ق)، لسان العرب، دارصادر، بیروت.
۶. ابو مخد کوفی، لوط بن یحیی (۱۴۱۷)، وقعة الطف، محقق: محمد هادی یوسفی غروی، جامعه مدرسین، قم، سوم.
۷. اربلی، علی بن عیسی، (۱۳۸۱ق)، کشف الغمة في معرفة الأئمة، (ط- القديمة)، محقق: هاشم ر ولی محلاتی، بنی هاشمی، تبریز، اول.
۸. استرآبادی، علی، (۱۴۰۹ق)، تأویل الآيات الظاهرة في فضائل العترة الطاهرة، محقق: سین استاد ولی، مؤسسه النشر الإسلامي، قم، اول.
۹. البهبهانی، محمدباقر بن عبدالکریم، (۱۴۰۹ق)، الدمعة الساکبة في احوال النبي و العترة الطاهرة، محقق: حسین اعلمی، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت، اول.
۱۰. حویزی، دعلی بن جمعه (۱۴۱۵ق)، تفسیر نور الثقلین، محقق: هاشم رسولی، اسماعیلیان، قم، چهارم.
۱۱. صفار، محمد بن حسن، (۱۴۰۴ق)، بصائر الدرجات في فضائل آل محمد علیهم السلام، محقق: محسن بن عباسعلی، کوجه باغی، مکتبه آية الله المرعشي النجفي، قم، دوم.
۱۲. وسی، محمد بن حسن، (بی تا)، ان في تفسیر القرآن، محقق: حبیب عاملی، بیروت، اول.
۱۳. عیاشی، محمد بن مسعود (۱۳۸۰ق)، افسیر (تفسیر العیاشی)، محقق: هاشم رسولی، مکتبه العلمیة ا للامیة، تهران، اول.
۱۴. فراهیدی، خلیلی بن احمد، (۱۴۰۹ق)، کتاب العین، نشر هجرت، قم.
۱۵. فولادوند، محمد مهدی، (۱۴۱۸ق)، ترجمه قرآن کریم، محقق: هیأت علمی دارالقرآن الکریم، دفتر مطالعات و تاریخ و معارف اسلامی، تهران، چاپ سوم.
۱۶. قمی، شیخ عباس، (۱۳۹۰ش)، منتهی الآمال، محقق: کاظم عابدینی مطلق، مبین اندیشه، تهران، بی جا.
۱۷. قمی، علی بن ابراهیم، (۱۴۰۴ق)، تفسیر القمی، محقق: طیب موسوی جزائری، دار کتاب، قم، سوم.
۱۸. کاویانی، محمد، (۱۳۹۱ش)، سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم.
۱۹. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، (۱۴۰۷ق)، الکافی، محقق: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، دارالکتب ا للامیة، تهران، چهارم.
۲۰. جلسی، محمد باقر بن محمد تقی، (۱۴۰۳ق)، بحار الأنوار، محقق: جمعی از محققان، دار احیاء التراث العربی، بیروت، دوم.
۲۱. مفید، محمد بن محمد، (۱۴۱۳ق)، الإرشاد في معرفة حجج الله على العباد، محقق: مؤسسه آل البيت علیهم السلام، کنگره شیخ مفید، قم، اول.